

GIUSEPPE UNGARETTI – O POETICĂ A CUVÂNTULUI

Radu MELNICIUC

Catedra Filologie Spaniolă și Italiană

The study proposes a range of theoretical-practical considerations upon the Giuseppe Ungaretti's poetical conception and stylistics. The analysis is mainly focused on the word issue and on some ways through which the word is poetically updated by the founder of the Hermetism. We specify that those expounded in the study refer mainly to the first period of the lyric opera of the author, represented by the volumes **Porto Sepolto (1916)** and **Allegria di Naufragi (1919)**. Concious (following the French symbolism, avanguardism and futurism) of the necessity of the word "adjustment" to the new modern sensitivity, of the imperative of the release of this from the "crust" of the traditionalism, the poet aspire to a pure, mysterious and essentialised logos. As a result, Ungaretti resorts to a new approach of the verse, to an increased "autonomy" of the word, to the stress put on the analogy (at the disadvantage of the similitude), to the elliptical syntax, to the almost total abolition of the punctuation etc. The mentioned above stylistic ways, but also the others, are correlated with the poet's theoretical considerations and with a range of conclusions of ours that we propose to those interested in, in order to understand better the Ungaretti's lyrics.

Prin Ungaretti lirica italiană propune unul dintre cele mai fascinante capitole ale sale, a cărui consistență este determinată în primul rând de puterea, puritatea și originalitatea cuvântului poetic. Pe urmele unor nume de rezonanță în literatura italiană (Leopardi sau Dino Campana) și franceză (Mallarmé, Rimbaud sau Apollinaire), fondatorul Ermetismului italian a avut o constantă preocupare pentru punerea într-o lumină nouă, neașteptată, pentru esențializarea logos-ului, pentru curățirea acestuia de crusta determinismului, a concretului și istoricului. Poetul încearcă să fructifice posibilitățile semantice ale cuvântului într-o manieră inovatoare pentru literatura italiană, pornind de la experiența simbolismului francez și cea a avangardismului, creând însă, în final, o viziune personală, originală. Dacă poezia avangardistă e caracterizată de o degradare ironico-parodică, de un experimentalism distructiv și antiliric, Ungaretti pune accentul pe liricitatea pură, care e obținută inclusiv prin încercarea recuperării unei „primordiale, mitice condiții a «inocenței», în care cuvântul să fie cu adevărat «ecoul lui a fi»” [1, p.452]. La baza liricii sale stă o poetică pe care Ungaretti a definit-o ca fiind una „a cuvântului”.

„Una parola che tenda a risuonare di silenzio nel segreto dell'anima non è una parola che tenda a ricolmarsi di mistero? È parola che si protende per tornare a meravigliarsi della sua originale purezza.

Se il carattere dell'800 era quello di stabilire legami a furia di rotaie e di pali e di carbone e di fumo, il poeta d'oggi cercherà dunque di mettere a contatto immagini lontane, senza fili” [2, p.760]. Ceea ce Ungaretti subînțelege prin „immagini lontane, senza fili” nu trebuie însă pus în legătură cu ceea ce, până la el, futuriștii numeau „immaginazione senza fili”. Dacă pentru futuriști expresia avea în primul rând o conotație antiacademică și antitraditionalistă, în cazul lui Ungaretti aceasta își are mai curând rădăcinile în dramatica conștientizare a prăbușirii certitudinilor, în ruptura firelor logice ale realității și rațiunii. Experiența dură a Primului Război Mondial (în care Ungaretti participă ca simplu soldat), viața dură, de un tragism absurd, din tranșee și iminenta vecinătate a morții impun modalități de exprimare seci, concise și esențializate. O lume aparent lipsită de sens nu mai poate fi reflectată decât printr-un limbaj poetic care revine la virginitate, esențializat, misterios, uneori obscur și lipsit de emfază.

Natura misterioasă a cuvântului din concepția poetului ar trebui mai curând să o corelăm cu viziunea asupra poeziei. Aceasta din urmă, după părerea lui Ungaretti, e greu definibilă: „Non so se la poesia possa definirsi. Credo e professo che sia indefinibile, e che essa si manifesti nel momento della nostra espressione, quando le cose che ci stanno più a cuore, che ci hanno agitate e tormentato di più nei nostri pensieri, che più a fondo appartengono alla ragione stessa della nostra vita, ci appaiono nella loro più umana verità; ma in una vibrazione che sembri quasi oltrepassare la forza dell'uomo, e non possa mai essere conquista né di tradizione né di studio, sebbene dell'uno e dell'altro sia sostanzialmente chiamata a nutrirsi. La poesia è dunque un dono... o meglio, essa è il frutto di un momento di grazia...” [2, p.74].

O poezie care, prin natura ei, refuză definirea, nu se poate realiza decât prin refuzul încorsetării contextuale/semantice a logos-ului. Ceea ce rămâne cuvântului (ceea ce câștigă astfel cuvântul) din această

decorsetare este secretul său ce trebuie descoperit, misterul asociat purității originare. Despre timpul în care scrisese poezia de mai jos, dar și celelalte două poezii pe care le vom prezenta ulterior în studiul de față, Ungaretti își amintește ca despre unul în care limbajul îi era „breve, spesso brevissimo, laconico: alcuni vocaboli deposti nel silenzio come un *lampo nella notte*, un gruppo fulmineo di immagini, mi bastavano a evocare il paesaggio sorgente d'improvviso, ad incontrare tanti altri nella memoria” [3, p.517].

Il Porto Sepolto

Vi arriva il poeta
e poi torna alla luce con i suoi canti
e li disperde
Di quella poesia
mi resta
quel nulla
d'inesauribile segreto

Experiența poetică se relevă a fi o descoperire, dar și o menire orfică, prin care cuvântul primordial e recuperat în esența sa abisală și inepuizabilă. „Tensiunea spre absolut”, remarcată de critica italiană în poezia lui Ungaretti, „întîi de toate se manifestă, lingvistic, prin folosirea de cuvinte nu doar abstracte, ci și de un vag extrem, care indică, în spatele unei aparente înhățări a siguranței, o senzație sau o dimensiune imponderabile. Mă refer anume la cuvinte care poartă cu sine cu adevărat o anumită idee a absolutului, *univers, absolut, nimic...*”. (trad. n.) [4, p.45]. În poezia **Commiato**, în care poetul încearcă o definiție a poeticului și a esenței actului creativ, vom nota prezența termenilor *silenzio*, *abisso* (termeni vagi, imponderabili, impalpabili) asociați cuvântului *parola* și sintagmei *nella mia vita*:

Commiato

Gentile
Ettore Serra
poesia
è il mondo l'umanità
la propria vita fioriti dalla parola
la limpida meraviglia di un delirante fermento

Quando trovo
in questo mio silenzio
una parola
scavata è nella mia vita
come un abisso

Liricul este centrat așadar pe cuvânt, unul care se relevă a fi infinit, abisal, „dezgropat” din sedimentele vieții. Tăcerii interioare („mio silenzio”) și abisului le corespunde „l'inesprimibile nulla” din poezia **Eterno**:

Tra un fiore colto e l'altro donato
l'inesprimibile nulla

Sunt generoase posibilitățile de interpretare pe care ni le oferă aceste două versuri magistrale, care însă, în mod evident, se referă la aceeași condiție a creației ca dat/„floare” culeasă – dăruită a vieții.

Modalitățile concrete prin care Ungaretti încearcă să obțină forța evocatoare a cuvântului, prin care reușește să-l facă să strălucească „ca un fulger în noapte” sunt pe cât de (aparent) simple, pe atât de eficiente și surprinzătoare ca posibilități de interpretare oferite. S-a putut deja nota din exemplele oferite mai sus sintaxa eliptică, izolarea cuvântului în versuri cât mai scurte, descătușarea acestuia de rigiditatea semantică și regulatoarele a punctuației. Cuvântului îi sunt cultivate cu grijă bogate și neașteptate rezonanțe metaforico-analogice. Metafora (esența căreia e constituită de analogie) facilitează fuziunea semantică a termenilor, fără a impune cititorului rigori de interpretare, care ar sărăci sensul versului și ar împrăștia misterul cuvântului. Metafora e nu doar transfer de semnificații, ci fuziunea diverselor arii semantice. Prin metaforă, care adesea e una supra-pusă pe oximoron sau sinestezie, logicitatea convențională e depășită, creându-se noi raporturi, noi imagini ale limbajului, noi valențe semantice.

Ungaretti însuși menționează, cu referire la propria tehnică, o serie de modalități: „... trapassi bruschi dalla realtà al sogno; uso ambiguo di parole, nel loro senso concreto e astratto; trasporto inopinato d'un soggetto alla funzione di oggetto, e viceversa; scambio costante e fulmineo di proprietà tra le diverse parti del discorso. [...] In breve, uso, e forse abuso, di forme ellittiche. [...] Nell'ordine della fantasia, (...) s'è cercato di scegliere quella analogia che fosse il più possibile *illuminazione favolosa*; nell'ordine della psicologia, s'è dato soffio a quella sfumatura propensa a parere fantasma o mito; nell'ordine visivo, s'è cercato di scoprire la combinazione di oggetti che meglio evocasse una divinazione metafisica” [2, p.191-192].

Poezia ungarettiană pare să fie sursa unor nepuizabile trimiteri de semnificat și de sens. Elementaritatea versurilor, aparenta sărăcie expresivă dau naștere, paradoxal, unei complexități semantice ce pare să se sustragă interpretării definitive. Pe urmele unei tradiții simboliste, cuvântul este izolat adesea în pagina albă, este plasat în tăcere, devine pur, căpătând astfel o rezonanță majoră. Abolirea metricii tradiționale într-o primă etapă a creației descătușează posibilitățile combinatorii ale termenilor, impune polisemia. Abandonarea unei organizări sintactice logico-tradiționale se explică prin refuzul unui limbaj realist și descriptiv. Dominantă este acum parataxa (adică coordonarea de imagini alăturate prin analogie), în dauna hipotaxei (adică subordonarea tipică pentru frazele logice și argumentative).

E de menționat prezența a numeroase elemente arhetipale, ceea ce are ca urmare esențializarea, trimiterile spre originar. Termeni precum *noapte, lumină, naștere, moarte, viață, infinit, abis, răsărit* etc. definesc cu o maximă economie de mijloace condiția umană, raportul eu-lui liric cu universul, ca în poezia **Mattina**, în care cele două versuri sunt formate din două elemente arhetipale, imensitatea și lumina:

M'illumino
D'immenso

Ungaretti este fondatorul și poate cel mai notoriu reprezentant al acestei experiențe poetice foarte interesante – Ermetismul, ale cărei finalități au fost „împrosătarea”, reconsiderarea și esențializarea liricii moderne. Căutarea sisifică, în acest sens, a poetului e consecința aspirației de a concentra și „stoarce” o lume plină de emoții și afecte, o condiție umană pradă efemerului vieții, timpului, morții. Soluțiile lirice s-au îndreptat preponderent spre reconsiderarea cuvântului și au dat naștere unei etape de maximă importanță pentru literatura italiană și universală.

Referințe:

1. Storia della letteratura italiana, 17, vol.IX. Il Novecento. Parte I: Tra le due guerre. Il Sole 24 ore. - Milano, 2005. Diretta da Enrico Malato.
2. Vita d'un uomo. Saggi e interventi. - Milano, 1974, a cura di M. Dardano e L. Rebay.
3. Vita d'un uomo. Tutte le poesie. - Milano, Mondadori, 1969, a cura di L. Piccioni.
4. F. Portinari, G. Ungaretti. - Torino, Borla, 1967.

Prezentat la 02.10.2009